

Künye:

Sayı: 54
Yıl: 2025
Sayfa: 57-77

 Faruk KARACA^{a*}
 Enes Hamza KIRICI^b

^a Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
faruk.karaca@erdogan.edu.tr
^b Dok. Öğr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, eneskirici@hotmail.com

* Sorumlu Yazar

Geliş Tarihi: 07.05.2025
Kabul Tarihi: 21.07.2025
Yayın Tarihi: 31.10.2025

Atıf:

Faruk KARACA & Enes Hamza KIRICI (2025). Dinî Adanmışlık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *bilimname*, 54, 57-77.
<https://doi.org/10.28949/bilimname.1693376>

Screened by
 iThenticate®
for Authors & Researchers

Except where otherwise noted, content in this article is licensed under a Creative Commons 4.0 International license. Icons by Font Awesome.

Dinî Adanmışlık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Öz

Dindarlık, dinî açıdan bağlılık ifade eden eylemlerle başlayan ve ömür boyu devam eden bir süreçtir. Dindarlık sürecinin gelişim serüveninde bireysel farklılıklar önemli birer faktör olduğu gibi dine atfedilen önem ve değer düzeyi, yaşamda dinin müdahalesi için açılan alanın genişliği, inanç-eylem bütünlüğünün derecesi gibi etkenler de belirleyici unsurlardır. Bu bağlamda dinî adanmışlık, dindarın yaşamını din ekseninde şekillendirmesi, dini için yaşaması, dinî inancı adına her türlü fedakârlık ve diğerkâmlığı göze almasıdır. Bu araştırmada dinî adanmışlığın ne olduğu ve boyutlarının neler olduğu tespit edilmeye çalışılmış ve bu doğrultuda dinî adanmışlığı ölçmeye yönelik bir ölçme aracı geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ölçek geliştirme sürecinde 30 maddelik bir soru havuzu oluşturularak uzman görüşü alınmıştır. 30 kişilik bir popülasyona uygulanan taslak formun anlaşılma güçlüğü olan ifadeleri yeniden düzenlenmiştir. Demografik değişkenlerle ilgili soruların eklenmesiyle son şeklini alan ölçek, öznel dindarlık algısı ve asgari dinî olgunluk yaşı referans alınarak kendilerini “dindar” ve “çok dindar” olarak niteleyen 40 yaş ve üzeri kişilerle gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliliğini tespit etmek amacıyla 250 katılımcıyla açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiş, bu analiz sonucunda 17 maddeden oluşan üç boyutlu bir yapı elde edilmiştir. Boyutlar sırasıyla “dinî bilinç”, “aksiyon-fedakârlık” ve “dinî fanatizm” şeklinde isimlendirilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda oluşan yapıyı doğrulamak amacıyla 350 katılımcılık farklı bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilere uygulanan doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarının ölçeğin üç faktörlü yapısını büyük ölçüde desteklediği görülmüştür. Ölçeğin güvenirliliğini gösteren Cronbach alpha katsayısı $\alpha=.84$ olarak hesaplanmıştır. Ölçekle ilgili üretilen psikometrik veriler bütüncül değerlendirildiğinde “dinî adanmışlığı” ölçmek için geliştirilen bu ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Din Psikolojisi, Adanmışlık, Dinî Bilinç, Aksiyon, Fedakârlık.

Religious Devotion Scale: Validity and Reliability Study

Abstract

Religious devotion is the religious person's shaping his/her life on the axis of religion, living for his/her religion, and risking all kinds of sacrifices and altruism on behalf of his/her religious belief. In this study, it was tried to determine what religious devotion is and what its dimensions are and in this direction, it was aimed to develop a measurement tool to measure religious devotion. In the scale development process, a question pool of 30 items was created and applied to a population of 30 people by taking expert opinion and the statements that were difficult to understand were edited. The scale was administered to people aged 40 years and above who characterized themselves as “religious” and “very religious” with reference to subjective perception of religiosity and minimum age of religious maturity. In order to determine the construct validity of the scale, exploratory factor analysis was conducted with 250 participants, and as a result of this analysis, a three-dimensional structure consisting of 17 items was obtained. The dimensions were named as “religious

consciousness", "action-sacrifice" and "religious fanaticism" respectively. In order to confirm the structure formed as a result of the exploratory factor analysis, a different application was carried out with 350 participants. The results of the confirmatory factor analysis applied to the data obtained supported the three-factor structure of the scale. When the psychometric data produced about the scale were evaluated, it was concluded that this scale developed to measure "religious devotion" is a sufficiently valid and reliable measurement tool.

[The English Extended Abstract is available at the end of the article.]

Keywords: Psychology of Religion, Devotion, Religious Consciousness, Action, Sacrifice.

Giriş

Adanmak kavramı bireyin kutsal addettiği bir şey uğruna kendini feda etmek üzere söz vermesi anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2011). Bir şeye gönülden sevgi ve tutkuyla bağlanma, ideal coşkusunun insan varlığını teslim alması, insanın bir hedefe doğru bütün duygu ve düşünceleri ile yoğunlaşması ve o hedefi yaşamın tek anlamı olarak görmesi olarak tanımlanan adanma manevi bir anlam barındırır da farklı alanlarda ortaya çıkabilmektedir. Örneğin insanın kendini sanata, bilime veya bir ideolojiye adanmasına literatürde sıklıkla karşılaşılmaktadır. Zira dünyaya yön vermiş, davası uğruna her şeyi göze almış önemli şahsiyetler, düşünce adamları ve pek çok sanatçı bu özellikleriyle büyük başarılarla imza atmıştır. Adanma kavramının muhtevasında barındırdığı manevi boyut ağırlıkta olmasına rağmen kavramın dinî alanda kullanımı son derece sınırlı hatta yok denecek kadar azdır.

Adanmışlık kavramı ilk olarak çalışanların işlerine bağlılıkları ve kendilerini vermeleri bağlamında endüstriyel ve örgütsel psikoloji alanında türetilmiştir (Meyer & Allen, 2001). Daha sonraları işe adanmışlık, mesleki adanmışlık, örgütsel adanmışlık varyasyonları ile farklılaşan ve gelişen adanmışlık literatürü geniş bir yelpazeye sahip olmuştur. İlk kez Kahn tarafından 1990 yılında kullanılan (Bailey vd., 2017) kişisel adanmışlık kavramı (personal engagement) çalışan bireylerin mesleklerine fiziksel, bilişsel ve duygusal olarak üst düzey adaptasyonunu ifade etmek için tercih edilmiştir (Kahn, 1990). İlerleyen dönemlerde işe adanmışlık (work engagement) veya mesleki adanmışlık (job engagement) olarak literatüre kazandırılan kavram, mesleğine gönülden bağlanan bireyin mesleğine karşı olumlu duygular besleyerek yaptığı işle kendisini özdeşleştirmesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. İşlerinde duygusal ve motivasyonel açıdan yüksek düzeyde enerjiye ve canlılığa sahip olan adanmış bireylerin üst düzey mesleki tatmin ve doyum yaşadıkları kabul edilir (Bakker vd., 2008).

Benzer kavramlar gibi görünmekle birlikte işe adanmışlıktan ayrılan noktaları bulunan örgütsel adanmışlık (organizational commitment) ise bireyin belirli bir örgüte bağlılığının ve bu bağlılığın göreceli gücünün karşılığı olarak kullanılmaktadır. Örgütsel adanmışlık yaşayan bireylerin karakteristik bazı nitelikleri bulunur: (1) Örgütsel adanmışlık yaşayan çalışanlar örgütün amaç ve değerlerini güçlü bir şekilde benimserler. (2) Örgüt adına kayda değer bir çaba gösterme istekleri dikkat çeker. (3) Örgüt üyeliğini sürdürmek için güçlü bir arzuya sahiptirler (Mowday vd., 1979). İşe adanmışlıkla örgütsel adanmışlık arasındaki temel ayrım noktası ise işe adanmışlıkta mesleğe tutkuyla bağlılık söz konusuysen örgütsel adanmışlıkta mesleğe değil, örgütün değerlerine bağlılığın bulunmasıdır. Örgütsel adanmışlık örgütten duyulan gururla ve onun parçası olmanın verdiği sevinçle motive olmaktadır. İşe adanmışlık ise bireysel yeteneklerin pratiğe dökülmesiyle beliren başarı hissi ve kendini gerçekleştirme duygusuyla güdülenmektedir (Roberts & Davenport, 2002).

Her ne kadar dinî adanmışlık uluslararası din psikolojisi ve din fenomenolojisi literatüründe "religious devotion" kullanımıyla yer almakta ve çeşitli bağlamlarda kullanılmakta olsa da (bkz. Leonhardt vd., 2023; Salmons, 1995; Spiegel, 2013; Stack, 2014), bu çalışma dinî adanmışlığı çok boyutlu, ölçülebilir ve kültürel bağlama duyarlı bir model olarak sunması yönüyle diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Çalışmanın amacı kavramı dinî alana taşıyıp operasyonel bir tanımını yapmak ve bu

tanım üzerinden ölçümünü gerçekleştirebilecek bir ölçek geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda dinî adanmışlığın genel çerçevesi çizilerek temel boyutlarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Çalışma, dindarlığın gelişimsel açıdan farklı bir veçhesini dikkatlere sunması ve alandaki kavramsal boşluğu doldurma vaadi taşıması açısından önem taşımaktadır. Türkiye’deki ilahiyat literatüründe bu kavramın yeterince yer bulmamış olması çalışmanın bu yönde bir kavramsal katkı sunma hedefini desteklemektedir.

Araştırmanın ilk bölümünde literatür taraması yapılarak adanmışlığın dinî perspektiften tanımı ve muhtemel boyutları belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde oluşturulan madde havuzu üzerinden “dinî adanmışlığı” ölçebilecek bir ölçme aracı geliştirilmiştir. Ölçek geliştirme sürecinde açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktörleri ile homojenlik endeksi ile test tekrar test analizinden yararlanılmıştır.

A. Dinî Adanmışlık

İnsan, hayatının hemen her aşamasında çeşitli referans kaynaklarını kullanmaktadır. Kendisinden bağımsız biçimde dış dünyada var olan ve sonradan benimsenen bu referans kaynakları onun duygu, düşünce ve davranışlarını biçimlendirmeye başlar. Hayatı anlamlandırma süreci ise bireyi çeşitli dinî inançlar, bilimsel çıkarımlar, siyasî ve felsefî ideolojiler vb. gibi birçok kaynakla karşı karşıya getirir. Çok boyutlu etki ve işlevlere sahip olan dinlerin hayata anlam yükleme, kimlik kazandırarak sosyal ve kültürel uyumu destekleme, bireysel gelişime katkı sağlama, başa çıkma kaynakları sunarak kriz anlarında baş etme sürecine yardımcı olma, ruh ve beden sağlığını koruma ve iyileştirme gibi fonksiyonları bulunur. İnsan hayatına organizasyonel anlamda etkisi de bulunan dinler, inanan bireyin ne zaman, nerede, nasıl davranacağını belirleyerek onu her türlü belirsizlikten kurtarmaya yönelik referanslar sunar (Kayıklık, 2019; Karaca, 2017). Dindar birey ise diğer alternatifler yanında inandığı dinin referans kaynaklarını önemseyen ve onların yaşamını şekillendirmesini isteyen ve bu yolda çaba sarf eden kişidir. Dinin bilinçli farkındalıkla ve özgür iradeyle yaşama anlam kaynağı olarak etki etmesi durumu, diğer bir açıdan bireyin gelişimsel bir serüvene adım attığı durumu ifade eder. Bu gelişim serüveninde dinî ödev ve sorumluluklarını titizlikle yerine getiren bireylerin dinî şuurunda genişlemeye paralel biçimde dinî duygularda yoğunlaşma meydana gelerek dine olan bağlılık düzeyi gittikçe yükselir. Böylelikle yaşamın tüm yönlerini etkisi altına alan din, bireyde dine karşı adanmışlık hislerini yeşertmeye başlar. İnanca adanmışlık düzeyi gittikçe yükselen dindarlar, dinî öğretilerde kendilerine sunulan amaçları hayatlarının amacı haline getirir. Bu durum dinin temel amaç haline gelmesine kadar devam eder. Dinin temel amaç haline gelmesi ise uğruna her şeyin feda edilebileceği en tepe noktayı ifade etmektedir ki bu durum “adanmışlık” olarak ifade edilebilir (Allport, 2016; Holm, 2018; Karaca, 2016).

Türkçede kutsal addettiği bir şey uğruna bireyin kendini feda etmek üzere söz vermesi anlamına gelen “adamak” kavramının Arapçadaki karşılığı fenâ (yok olmak, tükenmek) kökünden türetilen tefânî (fî) kelimesidir (Fîrûzâbâdî, 2005; Mustafa vd., 2004). İngilizcede ise hem bir şeye gönülden sevgi ve sadakatle bağlanma hem de dinî eylemlere kendini adama anlamlarını bünyesinde barındıran “devotion” (Kalin, 2017) kavramı adanmışlığın karşılığı olarak kullanılmaktadır. Dinî adanmışlık kavramı ise “dinî inancını yaşamının temel amacı haline getiren dindarın onu yaşamak ve yaşatmak için gösterdiği üst düzey gayret” olarak anlaşılabilir. Dinî bağlılığın doğasında var olan çok boyutluluğu (Glock & Stark, 1965) kendi bünyesinde de barındıran dinî adanmışlık, teorik düzlemde kalan soyut entelektüel bir kabulden ibaret değildir. Dinî adanmışlık bireyin yaşantısında Kutsal otoritenin emirlerinin yerine getirilmesi ve yasakladığı eylemlerden kaçınılması doğrultusunda gösterilen azami çabayla varlığa çıkan bir süreçtir. Bireyin eylem organizasyonu zihin dünyasındaki ideal dinî yaşantıya yaklaştıkça kişilik ve benlik bütünlüğü sağlanır. Bu şekilde bilişsel çelişkilerden sıyrılarak inanç-davranış ilişkisindeki uyumun oluşması durumu (Festinger, 1962), bireyin her türlü koşulda dinî

inancı açısından kesin bir duruş ve kararlılık sergilemesine olanak tanır. Din uğruna sergilenen her türlü tavır ve davranış da bireyin dinî bağlılık düzeyine olumlu katkıda bulunur (Karacoşkun, 2004).

Dinî adanmışlık süreci birikimli biçimde gelişen bir dinî olgunlaşma süreci olarak değerlendirilebilir. Dinî adanmışlığın gelişimi için yaştan getirisi olan deneyim ve tecrübe birikimine ve hakikate daha objektif bakabilme yetilerine duyulan ihtiyaç sebebiyle adanmışlıktaki olgunlaşma süresi bireysel farklılıklara göre değişebilir. Bu durum Fowler'ın inanç gelişimi teorisi çerçevesinde ifade edilecek olursa, bireylerin belirli yaşlarda daha sembolik, kapsayıcı ve bütünsel bir inanç düzeyine ulaşabileceği ifade edilebilir. Fowler inancı, bireyin kendisiyle, diğer insanlarla, dünyayla ve evrenle ilişkilerinin bütünsel ve dinamik bir bütünü olarak tanımlar ve kişilik gelişimi ile inanç gelişiminin birlikte kademe kademe ve zor bir süreç izlediğini belirtir. Bu nedenle inanç gelişiminin yaş bakımından genellikle orta yaş ve sonrası dönemde olgunlaşacağını düşünür. İnanç gelişimi teorisi aşamalarının orta yaş sonrası dönemlerine tekabül eden bütünleşmiş (konjonktürel) inanç ve universal (evrensel) inanç evrelerine ulaşan bireyler hayatın paradoksal ve gizem dolu olabileceğini fark etmeye başlarlar. Bütünleşmiş inanç evresine ulaşan bireyler, mantığın sınırlarının olduğu ayırıcına varırlar. Doğrunun çeşitli bakış açılarına göre farklılaşabileceği bu aşamada kavranır. Bu evre adaletle bağlılık ve başkalarına yönelik diğerkâm eylemlerle karakterize edilir. Çok az birey universal evreye ulaşmayı başarır. Bu evreye ulaşan bireyler hayatlarını hiçbir endişe ve kuşku duymadan başkalarına hizmet ederek dolu dolu yaşarlar. Bireysel kaygılardan arınarak topluma yönelik hedefleri yaşamlarının amacı haline getirirler. Özgecilik bu bireylerin baskın karakter özelliğidir. Birey sevgi ve adalet ilkelerinin âdeta vücut bulmuş halidir. Her şeyi kapsayan bir varlık duygusunun ayrılmaz parçası olma hissi baskındır (Fowler, 1995).

Kadim dönemlerden günümüze gelinceye değin dine adanmış olarak değerlendirilen bireylerin psikolojik karakteristikleri analiz edildiğinde bazı ortak niteliklere sahip oldukları görülmektedir. Bunlar yüksek düzeyde dinî bilince sahip olmaları (dinî bilinç boyutu), dinin buyruklarına uyarken üst düzey hassasiyet göstermeleri ve inançları için özverili davranışlarda bulunmalarındır. Gerçekleştirdikleri dinî davranışlarda herhangi bir dünyevî beklenti içerisine girmeyen adanmışların bir kısmında fanatik tutum ve davranışların varlığı da dikkat çekmektedir. Bu yönüyle dinî adanmışlık bir taraftan uzun zaman aralığına yayılan bilinçli farkındalık içerirken, diğer taraftan tutku derecesinde yoğun duygusal bir potansiyel içermekte ve bu iki durum arasında bir dengeye işaret etmektedir. Bu durumun doğal sonucu tam bir teslimiyet ve inanç-davranış bütünlüğüdür. Davranışların uç örnekleri ise “fedakârlık” olarak isimlendirilebilecek üst düzey davranışlardır. Duygunun inanca yeterince eşlik edememesi yani dengenin bilinç lehine bozulması “adanmışlık noksanlığı” olarak anlaşılabilirken, duygu lehine bozulması ise “dinî fanatizm” olarak nitelendirilebilir (krş. (Landweer, 2022; Szanto, 2022). Aşağıda bahsi geçen üç bileşenle ilgili detaylı açıklamalar yapılmıştır.

1. Dinî Bilinç

Belirli inanç kurallarının iman ve irade gücünün etkisiyle içselleştirilmesini ve kutsal kabul edilen doğüstü varlıkla kurulan bağın bilinçte deneyimlenmesini tanımlayan dinî bilinç adanmışlık sürecini yönlendiren temel faktördür (krş. Kalın, 2017). Soyut ve metafizik kavramları algılama kapasitesine ulaşan bilişsel sistem (Byrnes, 2008) dinî inanç alanında çeşitli eleştiri ve sorgulamalarla yüzleşmektedir. Dindarın zihin dünyasında oluşan eleştiri ve çelişkiler üzerine ciddiyetle eğilerek entelektüel çaba sarf ettiği takdirde dine olan bağlılığı bilişsel farkındalık düzeyine erişmektedir. Bu durum bireyin inancının ne anlama geldiğinin farkına varması, dini kabul ettiği zaman neyi veya neleri reddettiğinin bilincine erişmesi, inancını ebeveyninin (atalarının) dininden ayırarak bireyselleştirmesi, dinî emir ve yasakların olabildiğince hikmetine varması, hikmetine varamadığı durumlarda ise Allah’a olan üst düzey güveninden (iman) ötürü kalbi mutmain bir şekilde dinini

yaşamaya devam etmesi anlamına gelmektedir. Genellikle bilinçli farkındalıkla başlamayan dinî gelişim süreci, bilişsel sistemin onu taşıyabilecek duruma gelmesiyle anlamsal açılımlar kazanarak ilerler. Bir bakıma Allah ile şuursal alanda kurulan iletişimin gelişimi olarak da anlaşılabilecek olan dinî gelişim (Karaca, 2016; Peker, 2011) sürecinde mesafe kat eden bireyde, her an onun gözetimi ve denetimi altında olma bilincinin (Pazarlı, 1982) gelişmesi ise dinin hayatı organize etmesiyle yakından ilişkilidir. Dinî şuur gelişimi bir yandan dinin hayatın geneline hâkim olmasını beraberinde getirirken, dinin hayatın geneline hâkim olması ise dinî bilinci daha da yukarıya taşıyarak Kutsala dair derin tecrübeler ve yoğun duygular deneyimlemenin yolunu açar. Bu süreç esasen bireyin dine bağlılığının gittikçe arttığı bir adanmışlık sürecidir.

Dinî bilinç dindar bireyin kişilik özelliklerine, hayata bakış açısına, yetiştiği ortamın niteliğine, içine doğduğu dünyanın yaşam koşullarına vb. göre sağlıklı veya hastalıklı bir yapıya bürünebilir. Modern psikolojinin kurucularından olan William James, hastalıklı bir pişmanlık veya kriz deneyimlemeksizin doğrudan ve doğal olarak gelişen dinî bilincin sağlıklı bir dinî bilinç olduğunu düşünür. Sağlıklı dinî bilinçte şükran ve minnet duygularından beslenen bir iyimserlik hâkimdir. Dayandığı Kutsal güçten aldığı manevi destek sayesinde uzun süreli acı çekme eğilimi yoktur. Duyguları kötümser zihinler tarafından şekillendirilen fikir ve ideolojiler, sağlıklı dinî bilince sahip bireyde inançlara karşı hoşgörülü yaklaşımından ötürü gelişim gösteremez. Yaşamın içerisindeki kötülöklere ve olumsuzluklara odaklanan hastalıklı dinî bilinçte ise umutsuzluk, karamsarlık ve derin bir üzüntü hali baskındır. Bu bilinçte iyimserlik ve kendinden memnun olma duyguları yerlerini kedere, korkuya ve melankoliye bırakır. Ölümün yok ediciliği, günah duygusunun kasveti, yaşamın amaç ve anlamının değersizliği, geleceğe kaygı ve endişeyle yaklaşım vb. duygu ve düşüncelere eğilimli olan hastalıklı dinî bilinç, bireyi patolojik düzeyde depresyon, anksiyete ve melankoliye sürükleyebilir (James, 2017).

Dinî bilinci yüksek bireyler, dinî bilgi düzeylerini sürekli olarak genişletme çabası gösterir. Zira ancak bu çaba sayesinde dinin özünde olanla (hakikat), dinin ana akımı dışında şekillenmiş ve dine sonradan eklenmiş (batıl/bid'at) düşünce ve eylemleri ayırt edebilecek ölçülere ulaşmak mümkündür. Mevcut dinî bilgilere uygun üst düzey bir dinî yaşantının onlara sağladığı feraset ise bir taraftan dinin özünü korumaya hizmet ederken diğer taraftan dinî ve insani gelişimin önünü açar. Gün geçtikçe düzeyi yükselen dinî bilgi ve deneyimler bireyin dinî motivasyonlarını dışsaldan içsele doğru bir yönelime sokar (krş. Gazzâlî, 2005). Bu yönüyle dinî adanmışlık iç güdümlü dinî motivasyonların başat bir konum elde etmesini, yani hayatın büyük oranda Allah rızası için yaşanmasını ifade eder.

Adanmışlık sürecinde irade, bilişsel organizasyonları dinî amaca matuf olarak sistematize eder. Bir amaç etrafında birleşmiş güçlü ve sağlam bir iradenin oluşumu ise ancak öğrenilen bilgiler üzerine derinlemesine düşünme faaliyeti (tefekür) ile mümkün hale gelir. Tefekkür eylemi bireyde dine dair şevk ve gayret duygularını tetikler. Bu duyguların yoğunluk kazanması için yaşanmışlık ve dinî tecrübeye gereksinim duyulur. Yaşama adapte edilerek uygulanan dinî bilgiler, yoğun biçimde deneyimlenen dinî duygular, tefekkür yaşantısıyla derinleşen dinî tecrübeler vb. sayesinde adanmış birey iradesini dahili veya harici başkaca maksatlara karşı korur. Bireyin dinî amacını ciddiye alması ve bu anlamda çaba göstermesi onu belirsizlikten ve hedefsizlikten koruduğu gibi amacının dışına çıkmasını da engeller. İnsan kalabalıkları içerisinde ve hayat meşgalelerinin etkisi altında bu durumu gerçekleştirmek zorlaştığında "kabuğuna çekilme" olarak tanımlanabilecek "inziva" yaşamına yönelen adanmış, bir tür irade muhasebesi süreci deneyimler (krş. Frager, 1999; Payot, 2020).

2. Aksiyon/Fedakârlık

Din yalnızca bilinçte yaşanan bir olgu olmayıp dinî gelişime paralel bir şekilde dinî inanç eylemsel dinamiklerin bütününe etki edebilecek bir yolculuğa çıkar (krş. Taplamacıoğlu, 1963). Zira şuurda yaşanan dinin giremediği delik olmadığı gibi motivasyonel açıdan inemediği derinlik de yoktur

(Karaca & Hacikeleşoğlu, 2020). Bu yüzden bilincinde kutsalla aktif iletişim halinde olan dindar, dinî otoritenin buyruklarına harfiyen uyma gayreti içerisinde. Şeklinin, yerinin ve zamanının dinî otorite tarafından belirlendiği formel ibadetlerin yanı sıra herhangi bir sınırlama olmaksızın Kutsalın onayladığı veya onun şanını yüceltebilecek her türlü davranış adanmışın inancına olan bağlılığını artırır. Diğer bir deyişle adanmışlık sürecinde inanç formel ve informal ritüellere kaynaklık ederken üzerine niyet faktörünün eklendiği her türlü eylem de inancı besler (Paloutzian & Park, 2014). Zira öngördüğü eylemler tarafından yeniden üretilemeyen inancın kişilik ve benlik üzerindeki etkisi zayıflayabilir veya inanç etkisini tamamen yitirebilir (Vergote, 1997). Dindar birey ise inancının gereklerini hayata geçirmek için zamanını, enerjisini, parasını harcadığı gibi ilişki örüntüsünü de bu amaçla kullanır. Özellikle adanmışlığın düşük düzeylerinde ciddi nefsi dirençlerle karşılaşsa da bu yolda yoğun bir çaba, azim ve sabır gösterir. Dinî bir motivasyon olmadan belki de çoğunu yapmayacağı hayata katkı sağlayıcı olumlu davranışları inandığı varlığı memnun etmek için icraya azami gayret sarf eden adanmış, onun hoşnutsuzluğuna neden olacak yasaklı davranışlardan ve nefsi arzularından vazgeçerek fedakârlık gösterir.

Psikoloji literatüründe, bir amaç uğruna ve başkalarının yararı adına gösterilen yardımsever ve diğerkâm eylemler neticesinde ortaya çıkabilecek maddi ve manevi kayıplara psikolojik hazır bulunuşluğun karşılığı olarak kullanılan fedakârlık (Bélangier vd., 2018; Dugas vd., 2016) dinî adanmışlık yaşayan bireylerin karakteristik nitelikleri arasındadır. Dine adanmışlar, dinî ritüellerini özgürce icra etmek, inançlarını dışarıdan veya içeriden gelebilecek tehlikelere karşı korumak ve diğer insanları “kurtuluş yolu” olarak gördükleri inançlarına davet etmek için çeşitli fedakârlıklar yaparlar. Fedakârlık davranışlarını gerçekleştirirken kendi menfaatlerinin aksine hareket eden ve maddi-manevi kayıpları göze alan adanmış “hiçbir çıkar gözetmeksizin başkası için yaşama” (Cevizci, 1999) idealini benimser. Bu fedakârlık davranışları zamana ve içinde bulunulan durumun gereklerine göre değişebilir. Adanmışın kimi durumlarda mal varlığından feragat etmesi gerekirken kimi durumlarda ise hayatından dahi vazgeçmesi gerekebilir. Bir diğer ifadeyle dinî adanmışlığın bazı düzeylerinde kendisini şahsi çıkarlarla çatışsa bile buyruklara uyma şeklinde gösteren fedakârlık bazı düzeylerinde sevdiklerinden, sahip olduğu mal varlığından ve hatta canından dahi vazgeçme derecesinde ileri düzey fedakârlıklarla görünür olur. İslâm dini tarafından oldukça övülen “şehitlik” (el-Bakara 2/154; Âl-i İmrân 3/169-171) esasen bir adanmışlık örneğidir (krş. Râzî, 1981; Zemahşerî, 2009). Bu bağlamda dinî inancını korumak ve yaşatmak adına mevcut durumun gereği olan fedakârcı eylemleri herhangi bir dünyevî beklenti içerisinde olmaksızın gerçekleştiren bireylerin dinî adanmışlık yaşadığı söylenebilir. Zira insanlardan övgü veya menfaat beklentisi içerisinde olmayan; karşılaşabileceği kınama, yergi ve dışlanmaları önemsemeyen; dünyevî herhangi bir çıkar gözetmeyen adanmış salt dinî gayesini gerçekleştirme ve Kutsalın rızasını kazanmayı hedeflemiştir.

Bir dinî eylemin fedakârlık ve diğerkâmlık niteliğini haiz olabilmesi için çeşitli koşulları taşıması gerekir. Öncelikle, düşünce boyutunda kalan ve eyleme dönüşmeyen hiçbir dinî davranış fedakârlık olarak değerlendirilemez. Fikir dünyasında planlanan özverili fikir ve düşünceler ancak hayata aktırıldıktan sonra fedakârlığın göstergesi olabilir. Bununla birlikte düşüncenin hayata aktarılması aşamasında eylemi gerçekleştirirken dışarıdan herhangi bir baskı veya zorlama olmaması gerekir. Ayrıca gönüllü eylem neticesinde birey için öngörülebilir risk ve kaybın bulunmaması durumunda da fedakârlıktan bahsedilemez. Yani özne, dinî inancı için yaptığı davranışının kendisinden veya sahip olduklarından götürebileceği şeylerin varlığını fark etmelidir. Buna ilave olarak fedakârlık eyleminin adanmışın şahsi çıkarlarına aykırılık özelliği de barındırması gerekir. Konforunu ve refahını kısıtlayan bu fedakârlık davranışlarına eşlik eden niyet ise ilahi iradenin onayını kazanma olmalıdır. Takdir görme, ödüllendirilme gibi dünyevi bir çıkar elde etme beklentisiyle yapılan eylemler fedakârlığa aykırı olduğu gibi adanmışlıkla da çelişen durumlardır. (krş. Monroe, 1994; Overvold, 1980).

3. Dinî Fanatizm

Benliğiyle ve sahip olduklarının tümüyle kendini dine adayan birey yüksek bir bilinçli farkındalık düzeyiyle hareket ettiği oranda dinî ve insanî gelişim sürecinde mesafe kat edebilir. Zira dine adanmış birey algısını dinî inancının ana kaynakları temelinde şekillendirdiği ve spekülâtif yönlendirmelere karşı şuurlu yaklaşım sergilediğinde din bir gelişim aracı görevi görebilir. Adanmış dindar, dinî referans kaynaklarının benliğindeki etki gücünü bilişsel gücüyle kontrol altında tutarak radikal tutum ve davranışlardan kendini koruyabilir. Bilinçlilik durumunun asgari düzeyde seyrettiği bir adanmışlık beraberinde fanatik tutumlar getirebilir. Zira fanatizm, bir dine, öğretiye, kişiye, ideolojiye vb. sınır tanımayan aşırılıkta coşkulu ve tutkulu şekilde bağnaz bağlılığın karşılığıdır (Bakırcıoğlu, 2012; Di Marzio, 2025). Bilgi eksikliği ve dogmatik bakış açısı zemininde gelişen farklı düşüncelere tahammülsüzlük, kendinden olmayana karşı hoşgörüsüzlük ve şiddet eylemleriyle göze çarpan dinî fanatizm (qizi Abdullaeva, 2020; Timuçin, 2004; VandenBos, 2007) adanmışlığın istismarından beslenen bir durum olarak nitelenebilir.

Fanatik zihniyet, kendini adadığı dinî ilkelere veya davaya biricik hakikat nazarıyla baktığından eleştiriye tahammülsüzlüğü ve diğerlerine karşı hoşgörüsüzlüğü bünyesinde potansiyel olarak barındırır. Ancak dinî fanatizm ile dinî adanmışlık arasında ince bir ayırım bulunur: Dinî adanmışlık, özgür ve aktif bir irade hareketi olup bireyin kendini gerçekleştirmesine ve sorumluluklarının farkına varabilmesine olanak tanır. Dinî fanatizm ise iradenin edilgen olduğu sorunlu bir bağlanma biçimidir ve bir tür bağımlılıktır. Adanmışlıkta bağlandığı inanca veya davaya gerektiğinde eleştirel bakışla yaklaşabilme ve sorgulama edimleri bulunur (krş. Koç, 2010). Bütün fikir alanlarında görülebilecek bir ruh hastalığı olan fanatizm (taassup) şiddet eğilimli ve hürriyetleri kısıtlayıcı bir yapıya sahiptir (Öner, 1995; Poyraz, 1999).

Hayatlarını dinî öğretiler doğrultusunda yaşama gayretinde olan fanatik dindarların, içerisinde yetiştikleri veya bağlandıkları dinî grubun ideoloji ve ideallerini değiştiremez mutlak hakikatler olarak kabul ettiklerinde dogmatik bir zihin yapısına kaydıkları ifade edilebilir. Yapıcı'nın "patolojik dindarlar" olarak nitelendirdiği bu tip dindarlık deneyimi yaşayan şahsiyetler genellikle dinî bilgi düzeylerinin yeterli olmaması sebebiyle istismara ve manipülasyona karşı savunmasız durumdadır (Başcı, 2010). Fanatik dindarlar inanç veya ideolojilerini yayma ülküsünü benimsediklerinden dogmatik dindarlara göre daha reaksiyoner, saldırgan ve müsamahasız tavırlar sergileyebilirler (Yapıcı, 2002).

Fanatik ve radikal olarak nitelendirilebilecek dinî oluşumlar (cemaat, tarikat, mezhep vb.) iç grup üyelerini bir arada tutmak, kendi aralarında bütünleşmeyi arttırmak maksatlarıyla dış grup üyelerini ötekileştirerek düşmanlaştırmaktadırlar. Bu tür gruplar dinî ideallerini kendi içlerinde bütüncül bir yöntem ve eylem planlamasıyla olgunlaştıramadıklarından kendilerini dış gruplarla tanımlamaya yönelmektedir. "Ötekiyle yönetmek" olarak da tanımlanabilecek bu durum grup üyesinin aynı grubu paylaştığı üyeyi "biz" statüsünde, diğer grup üyelerini ise "onlar" statüsünde değerlendirerek kendisine benzemeyenlere karşı önyargı ve kalıp yargı (stereotip) üretmesine neden olmaktadır. Grubun üyesi genellikle bilinçsiz ve otomatik oluşan bu sosyal sınıflandırmadan sonra kendisine benzemeyen kişilere çeşitli etiketler yapıştırmaktadır. Bu durum "onlar" ile "biz" arasındaki farklılıkları ve benzerliklerin abartılması ve yanlış yönlendirmelere açık hale gelmekle sonuçlanmaktadır. Ayrıca bu tarz fanatik dinî gruplarda, grup içi kenetlenmeyi arttırmak için kendilerini sürekli karşılaştırdıkları ve onlarla değerlendirdikleri dış grupların (referans grubu) tehdidine vurgu yapılmaktadır. Böylece oluşan önyargılar, kalıp yargılar ve tehdit algılamaları sayesinde şiddet eylemlerine eğilim düzeyi artan bu grupların müntesipleri adanmışlık adı altında fanatik ve radikal eylemler gerçekleştirebilmektedir (Yapıcı, 2004; Yapıcı & Albayrak, 2002; Bozkurt, 2013; Kongar, 2002; Tietjen, 2023; Ulu, 2019; Carlucci vd., 2021; Saroglou vd., 2022; Hill & Williamson,

2005).

Dinî öğretilerin aktarımında kuşatıcı söylem yerine ideolojik söylemlerin kullanılması, sert, buyurgan ve yargılayıcı üslubun tercih edilmesi dinî fanatizmin oluşumunu tetiklemektedir. Dinî, insani ve ahlaki temel amaçlarından uzaklaştırarak salt şekilsel ve kuralcı bir yaklaşımla lanse etmek de fanatizmi besleyen faktörlerdendir. Bu yaklaşım inancın insanda istediği esas değişimleri gerçekleştirmesinin önüne geçmesine neden olmakla kalmadığı gibi, dinin özünün ve asıl amacının (ahlaki erdemlerin içselleştirilmesi, kulluk bilincinin yerleştirilmesi, hayata katkı vb.) göz ardı edilmesine de neden olmaktadır. Dinin şekilden ve görüntüden ibaret birtakım kurallar bütünü olduğu yanlışısıyla hareket eden dindarlar ise kendilerine görünüşte benzemeyen kişilere karşı olumsuz tutumlar geliştirebilmektedir. Bu durumun oluşmasında dinî grupların temel dinî kaynakların yorumlarını dinmiş gibi sunmasının da önemli payı bulunmaktadır. Diğer bir deyişle ideolojik sapmaları dahi kutsal otoriteye söyleterek kutsala yaslanmak, duygusal bağlanma yaşayan müntesiplerin kolaylıkla istismar edilmesine olanak tanımaktadır (Bardakoğlu, 2019; Maraz, 2018).

Sonuç olarak, dinî adanmışlık bireysel dindarlığın başlangıcından itibaren gelişmeye başlayan birey için dinin gittikçe daha önemli ve sonunda en önemli hale gelmesini ifade etmektedir. Bu süreç dindarın, yaşamını din ve dünya düalizminden kurtardıktan sonra salt dinî amaçlar çerçevesinde yaşam sürme idealini ifade etmektedir (krş. Karaca, 2017). Benimsediği dinin öğretilerinden yararlanarak “kutsal amacı” gerçekleştirmek için fiziksel ve psikolojik enerji harcayan dindarda Kutsala karşı sevgi, saygı, korku, şükran, minnet, güven vb. gibi dinî duygular derinlik kazanmaktadır. Adanmışlıkta dinî eylemleri yerine getirmek için harcanan çabadan, dinî duygulardaki derinleşmeden ve inancın bilincin tamamına hükmetmesinden destek alan din, bireyin kendisi için her türlü fedakârlık ve kahramanlık davranışları sergileyebileceği bir konuma yükselmektedir. Bu yönüyle “dinî adanmışlık” aynı zamanda dindarlığın olgunluk düzeyine ulaşmasına işaret etmektedir. Dinî olgunluk ise adanmışlığın istismarını fanatizm, bireysel veya sosyal tehdit ve yönlendirmelere karşı korumayı üstlenmektedir.

B. Yöntem

1. Ölçek Maddelerinin Belirlenmesi

KKDAÖ'nin geliştirilmesi sürecinde genel olarak, “(1) problemi tanımlama”, “(2) madde havuzu oluşturma”, “(3) uzman görüşü alma” ve “(4) ön uygulama yapma” olmak üzere dört aşama takip edilmiştir. Problemi tanımlama sürecinde ölçülmesi düşünülen olgu, kavram ve değişkenler kuramsal çerçevede ele alınmış konuyla ilgili yerli ve yabancı araştırmalardan yararlanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Madde yazımı aşamasında konuyla ilgili literatür değerlendirilerek ölçülmesi düşünülen olguyu ele alan 30 maddelik bir havuz oluşturulmuş ve ardından Likert tipi 5'li bir taslak form hazırlanmıştır. Uzman görüşü alma aşamasında ise taslak formlar din psikolojisi alanında uzman olan 8 kişiye gönderilerek onlardan bu formda yer alan maddelerin dinî adanmışlığı ölçüp ölçemeyeceğine dair görüşleri alınmış ve gerekli revizyonlar yapılmıştır. Daha sonraki süreçte toplam 30 maddelik form otuz (30) kişilik bir popülasyonla pilot uygulama gerçekleştirilmiş, anlaşılma güçlüğü olan soruların ifadeleri yeniden düzenlenmiştir. Böylece Likert tipi 5'li uygulama formu oluşturulmuştur. Katılımcılardan ölçek formunda yer alan her bir maddenin kendilerine ne kadar uygun olduğunu 1'den 5'e doğru sıralanan dereceli bant üzerinde “1= Hiç katılmıyorum”, “2= Katılmıyorum”, “3= Kararsızım”, “4= Katılıyorum” ve “5= Tamamen Katılıyorum” işaretlemeleri istenmiştir.

2. Uygulama ve İşlem

Demografik değişkenlerle ilgili soruların eklenmesiyle son şekli verilen ölçek formuyla açıklayıcı faktör analizi için uygulamaya geçilmiştir. Örneklem grubunun tespitinde seçkili örnekleme tekniklerinden amaçlı (yargısal) örnekleme kullanılarak öznel dindarlık algısı temel referans alınarak belirlenmiştir. Buna göre kendilerini “dindar” ve “çok dindar” olarak niteleyenler uygulamaya dahil

edilmiştir. Buna göre katılımcıların %90,8'i kendini "dindar" olarak nitelerken, %9,2'si "çok dindar" olarak niteleme yapmıştır. Dinî adanmışlık belli bir dinî olgunluk gerektirdiğinden örneklem seçilirken dinî gelişim psikolojisi literatüründe genel kabul gören asgari dinî olgunluk yaşı da gözetilerek uygulamaya 40 yaş ve üstü bireyler dâhil edilmiştir. Dinî gelişim psikolojisi üzerine çeşitli araştırmaları bulunan Karaca'nın (2007; 2016), geliştirilen dinî gelişim teori ve modellerinden hareketle, 40'lı yaşların dinî olgunluğa erişilebilecek ilk dönemler olduğuna dikkat çekmesi bu bağlamda ele alınabilir. Karaca, Hz. Muhammed'in peygamberlikle görevlendirilmesinin bu yaşlara tekabül etmesinin, Gazzâlî'nin içine düştüğü buhran ve bunalım krizlerinden bu yaşlarda yeni bir dinî doğuşla çıkmasının bu anlamda önemli olduğunu ifade eder (Karaca, 2016). Jung da 40 yaşı, günün öğleden sonraki vaktine benzeterek hayatın en büyük dönüşüm dönemi olarak değerlendirir. Ona göre birey sorumluluk bilinciyle hareket ederek ve dinin yetiştirici ve terbiye edici rolünden destek alarak bu olgunlaşma fırsatını değerlendirirse kişisel ve manevi gelişim adına büyük bir avantaj sağlayabilir (Jung, 1933).

40 yaşın dinî ve manevi olgunluk için sınır olarak kabul edilmesinde çeşitli faktörlerin etkisi bulunur. Bireyin 40 yaş öncesi dönemlerde, zihninde beliren dinî şüpheleri çözüme kavuşturarak yatıştırması; kimlik kazanımı ve benlik gelişimi süreçlerini yönetmesi; hayata atılma, meslek edinme ve kendine uygun bir eş seçimi gibi dünyevi aktivitelerle meşgul olması vb. durumların dinî gelişimi maskeleyebileceği olasıdır. 40 yaş ve sonrası dönemde genellikle fiziksel düşüşün ve sağlık problemlerinin belirginleşmesinin etkisiyle ölüm gerçeğine yakınlık hissedilmesi, yaşamdaki ilgi ve faaliyet alanlarının daralması, yaşamın geri kalanının yaşanan kısmından daha kısa olabileceğinin farkına varılması, duygusal dinginliğe erişilmesi, geçmiş yıllarda elde edilen tecrübelerin sağlam ve üretken bir kişilik için gerekli koşulları sağlaması gibi nedenlerden ötürü bu yaş aralığının dinî olgunluk için elverişli bir dönem olduğu söylenebilir. Ancak 40 yaş dinî olgunluğu garanti eden bir dönem olarak değerlendirilmemelidir. Bu yaş ve sonrası dönemde dinî olgunluğa erişmek için önceki dönemlerde dinî gelişimde mesafe kat edilmiş olmasına ek olarak dönemsel motivasyonların yatışması, dinî gelişimin ciddiye alınarak amaç edinilmesi, gelişim için gerekli olan doğru bilgilerin edinilmesi, öğrenilen bilgilerin hayata geçirilmesi ve bu durumun istikrar kazanması önem taşır (Karaca, 2017; 2016; 2007).

Yukarıda ifade edilen teorik gerekçelerle belirlenen yaş sınırlamasına göre katılımcıların %70'i 40-54 yaş, %26'sı 55-64 yaş, %4'ü 65+ yaştaki bireylerden oluşmaktadır. Uygulama gönüllülük esasına dayalı olmak üzere 280 kişiyle gerçekleştirilmiş, eksik doldurulan formlar elendikten sonra 250 form değerlendirmeye alınmıştır. Katılımcıların % 79,6'sı erkeklerden, %20,4'ü kadınlardan oluşmaktadır. Uygulama sonucu elde edilen veriler, SPSS for WINDOWS 22 istatistik paket programının ilgili modülleri kullanılarak analiz edilmiştir.

Veri toplama süreci Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 2024/305 sayı ve 28.08.2024 tarihli etik kurul izni ile yürütülmüştür.

3. Geçerlik çalışması

a. Açımlayıcı faktör analizi

KKDAÖ'nün yapı geçerliliğini sağlamak için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Öncelikle teorik olarak belirlenmiş olan değişkenlerden oluşan faktörlerin birbirlerinden bağımsız bir biçimde faktörleşip faktörleşmediklerini belirleyebilmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Çalışmada ayrıca, veri matrisinin faktör analizi için uygun olup olmadığı ve bu veri yapısının faktör çıkarmaya uygunluğunu test etmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı analizi ve değişkenler arasında ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla Barlett Küresellik Testi (Büyüköztürk vd., 2012) uygulanmıştır. İlgili bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. KMO ve Bartlett's Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,898
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3144,314
	df	435
	Sig.	,000

Verilerin faktör analizine uygunluğu belirlendikten sonra Varimax rotasyonu kullanılarak gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda Dinî Adanmışlık Ölçeğinde özdeğerleri 1'den büyük olan 3 temel faktör bulunmuştur. Varyansın %37,017' sini açıklayan birinci faktöre "Dinî Bilinç", %12'sini açıklayan ikinci faktöre "Aksiyon-Fedakârlık", %6,78'ini açıklayan üçüncü faktöre ise "Dinî Fanatizm" ismi verilmiştir. Böylece ölçek toplam varyansın %56,73'ünü açıklayan üç faktörden ve toplam on yedi maddeden oluşmuştur. Faktör yükleri, Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. KKDAÖ Faktör Yükleri

Items	Component		
14. Şartlar dini kurallara uymayı zorlaştırsa da dini kurallara uymakta kararlıyım.	,752	,365	,055
4. Dini açıdan yaşantımın ne durumda olduğunu kendi iç dünyamda sorgularım.	,728	,093	-,040
12. Dinin gereklerine göre yaşamadığımda kendimi huzursuz hissederim.	,717	,147	-,171
7. Dinimi yaşama konusunda karşılaştığım engeller dine daha çok sarılmamı tetikler.	,657	,305	,110
13. Dinimi hayattaki tüm ilişkilerime taşımak için azami çaba sarf ederim.	,641	,424	,167
3. Dini görevlerimi yerine getirirken tüm dikkatimi toplar, farkındalığımı artırmaya çalışırım.	,634	,215	,011
9. Dini emir ve yasakların anlamını kavramak benim için önemlidir.	,617	,482	-,216
10. Kendimi bir ideale veya davaya adanmış olduğumda yaşamım anlam kazanır.	,491	,422	-,213
17. İnandığım dine hizmet etmek için her türlü fedakârlığa hazırım.	,285	,825	-,022
19. Dini inancım uğruna sahip olduğum her şeyi vermeye hazırım.	,270	,775	,129
16. Dini inancım uğruna şahsi çıkarlarımdan vazgeçerim.	,183	,744	-,070
20. Dini inancımı diğer insanlara anlatmak (tebliğ) uğruna her türlü fedakârlığa hazırım.	,452	,574	,168
21. Dini inançlarımdan ötürü birçok dünyevi faydadan vazgeçtiğimi söyleyebilirim.	,311	,545	,136
23. Benim inandığım gibi inanmayan insanların çevremde olmasına tahammül edemiyorum.	,093	-,087	,811
22. İnandığım dine inanmayanların en ağır şekilde dünyada cezalandırılması gerekir.	,106	-,017	,776
24. Dini inancımı yaymak için şiddet kullanmaktan çekinmem.	-,188	,013	,613
25. İnandığım dinin eleştirisine tahammülüm yoktur.	-,063	,280	,556

b. Doğrulayıcı faktör analizi

i. Örneklem

Kuramsal temel ele alınarak 17 maddeden oluşan 3 faktörlü yapı elde edildikten sonra açımlayıcı faktör analizi sonuçları temelinde ölçeğin 3 boyutlu yapıya ait modeli doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Bunun için 350 kişilik bir popülasyon ile yeni bir çalışma yapılmıştır. Örneklem grubunu oluşturacak katılımcılar -açımlayıcı faktör analizinde uygulandığı gibi- amaçsal (yargısal) örnekleme tekniğiyle belirlenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye genelinde 40 yaş ve üzeri kendisini “dindar” ve “çok dindar” olarak tanımlayan bireyler çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Veri toplama süreci, çevrimiçi (online) olarak hazırlanmış bir anket formu aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi için ikinci uygulamaya katılan örneklem grubunun %84,5’i kendini “dindar” olarak nitelerken %15,5’i öznel dindarlık algısını “çok dindar” olarak belirtmiştir. %70,5’i erkeklerden oluşan ikinci grup katılımcıların %29,5’i kadındır. Katılımcıların %65,9’u 40-54 yaş grubunda, %27,7’si 55-64, %6,4’ü 65+ yaş grubunda bulunmaktadır.

DFA sonucunda elde edilen uyum indekslerinin [Uyum iyiliği, Düzeltilmiş Uyum İndeksi, Karşılaştırmalı Uyum İndeksi, Normlaştırılmış Uyum İndeksi, Normlaştırılmamış Uyum İndeksi, Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü ve Standardize Edilmiş Hataların Ortalama Karekökü] incelenmiş ve Ki-kare değerinin ($\chi^2 = 549,66$, $df = 119$, χ^2 / df oranı=4,61) kabul edilebilir düzeyde anlamlı olduğu görülmüştür. Uyum indeksi değerleri RMSEA= .10, S-RMRj= .084, GFI= .84, CFI= .92, AGFI= .80, NFI= .91 ve NNFI= .91 olarak bulunmuştur. Bu değerlerinden hareketle model ve gözlenen veri arasında uyumun Tablo 3’te de görülebileceği gibi kabul edilebilirlik sınırları arasında olduğu ve önerilen modelin makul düzeyde uyum gösterdiği tespit edilmiştir (Schermelleh-Engel vd., 2003; Sümer, 2000).

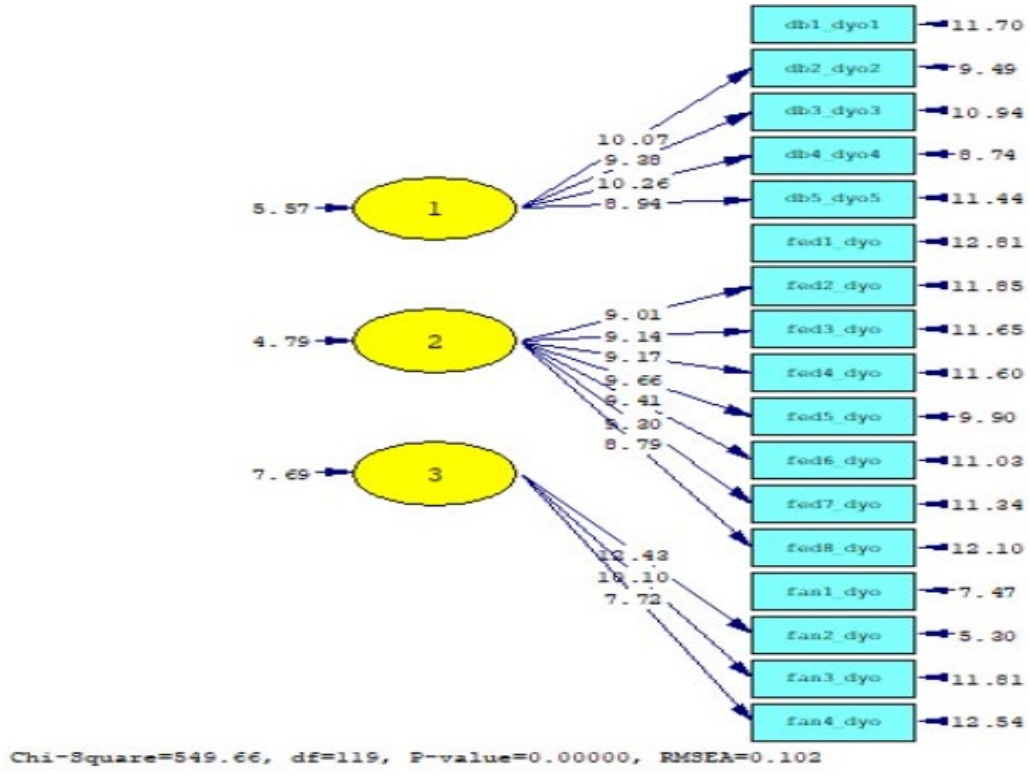
Tablo 3. KKDAÖ’nün Model Uygunluğunun Değerlendirilmesine İlişkin Uyum Değer Aralıkları ve KKDAÖ Uyum Değerleri

Uyum Ölçümleri	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Dinî Adanmışlık Ölçeği Ölçüm Değeri
χ^2 / sd	$0 \leq \chi^2 / sd \leq 3$	$3 \leq \chi^2 / sd \leq 5$	549,66 (P = 0,0)-4,61899
GFI	$,95 \leq GFI \leq 1,00$	$,90 \leq GFI \leq ,95$	0,84
CFI	$,95 \leq CFI \leq 1,00$	$,90 \leq CFI \leq ,95$	0,92
NFI	$,95 \leq NFI \leq 1,00$	$,90 \leq NFI \leq ,95$	0,91
NNFI (TLI)	$,95 \leq NNFI (TLI) \leq 1,00$	$,90 \leq NNFI (TLI) \leq ,95$	0,91
RFI	$,95 \leq RFI \leq 1,00$	$,90 \leq RFI \leq ,95$	0,90
IFI	$,95 \leq IFI \leq 1,00$	$,90 \leq IFI \leq ,95$	0,92
RMSEA	$,00 \leq RMSEA \leq ,05$	$,05 \leq RMSEA \leq ,08$	0,10¹
PNFI	$,95 \leq PNFI \leq 1,00$	$,50 \leq PNFI \leq ,95$	0,80
PGFI	$,95 \leq PGFI \leq 1,00$	$,50 \leq PGFI \leq ,95$	0,66

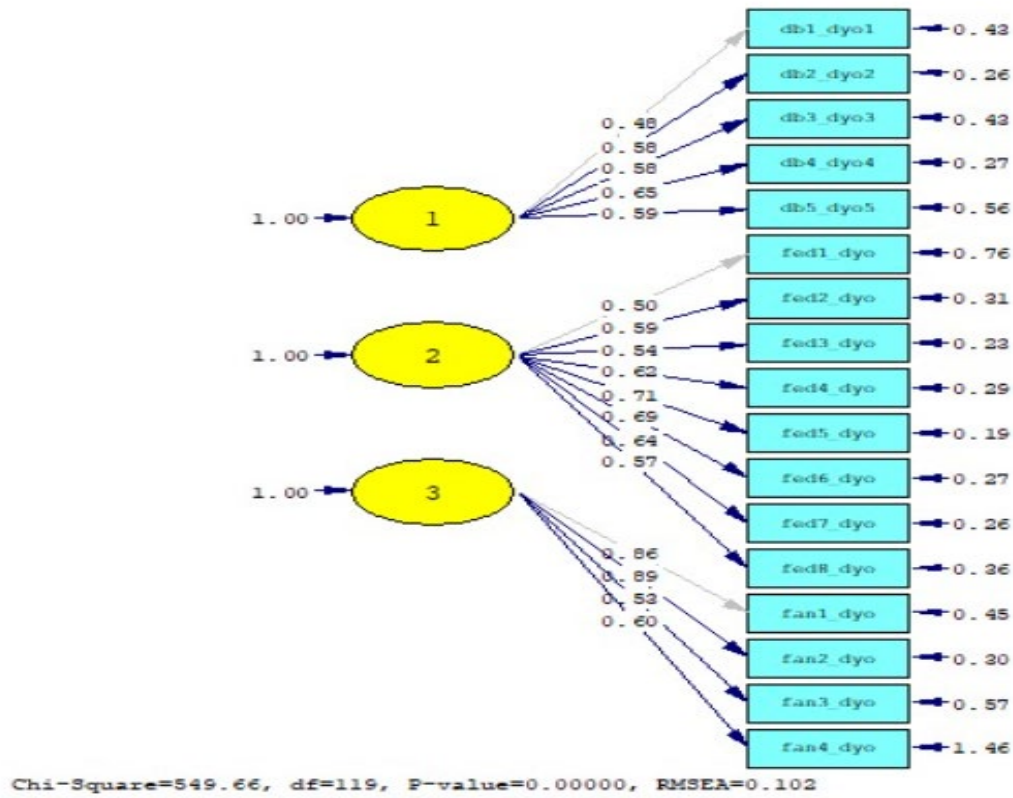
(Büyüköztürk vd., 2012; Gürbüz & Şahin, 2018; Özdamar, 2017)

¹ Browne ve Cudeck’e (1992) göre, RMSEA değerlerinin $\leq .05$ olması iyi uyum, $.05$ ile $.08$ arasındaki değerler yeterli uyum, $.08$ ile $.10$ arasındaki değerler vasat uyum olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bkz. (Erkorkmaz vd., 2013; Schermelleh-Engel vd., 2003; Yılmaz vd., 2009).

Şekil 1: Ölçeğe ait t-değerleri

Şekil 2. Madde-faktör yük değerleri

4. Toplam-madde korelasyonları

Bilindiği gibi toplam test puanları ile test maddeleri arasındaki anlamlı korelasyon katsayıları, iç tutarlılık göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Tablolarda görüldüğü gibi, KKDAÖ'nün alt boyutları için toplam-madde korelasyonları hesaplanmış, tüm maddelerin pozitif yönde ($p<.01$) ayrıştıkları görülmüştür.

Tablo 4. Dinî bilinç boyutu toplam madde korelasyonları

14. Şartlar dini kurallara uymayı zorlaştırsa da dini kurallara uymakta kararlıyım.	,814
4. Dini açıdan yaşantımın ne durumda olduğunu kendi iç dünyamda sorgularım.	,707
12. Dinin gereklerine göre yaşamadığımda kendimi huzursuz hissedirim.	,709
7. Dinimi yaşama konusunda karşılaştığım engeller dine daha çok sarılmamı tetikler.	,726
13. Dinimi hayattaki tüm ilişkilerime taşımak için azami çaba sarf ederim.	,755
3. Dini görevlerimi yerine getirirken tüm dikkatimi toplar, farkındalığımı artırmaya çalışırım.	,671
9. Dini emir ve yasakların anlamını kavramak benim için önemlidir.	,788
10. Kendimi bir ideale veya davaya adanmışlığında yaşamım anlam kazanır.	,665

Tablo 5. Aksiyon-fedakârlık boyutu toplam madde korelasyonları

17. İnandığım dine hizmet etmek için her türlü fedakârlığa hazırım.	,845
19. Dini inancım uğruna sahip olduğum her şeyi vermeye hazırım.	,833
16. Dini inancım uğruna şahsi çıkarlarımdan vazgeçerim.	,720
20. Dini inancımı diğer insanlara anlatmak (tebliğ) uğruna her türlü fedakârlığa hazırım.	,768
21. Dini inançlarımdan ötürü birçok dünyevi faydadan vazgeçtiğimi söyleyebilirim.	,715

Tablo 6. Dinî fanatizm boyutu toplam madde korelasyonları

23. Benim inandığım gibi inanmayan insanların çevremde olmasına tahammül edemiyorum.	,775
22. İnandığım dine inanmayanların en ağır şekilde dünyada cezalandırılması gerekir.	,758
24. Dini inancımı yaymak için şiddet kullanmaktan çekinmem.	,593
25. İnandığım dinin eleştirisine tahammülüm yoktur.	,694

5. Güvenirlik çalışması

Dinî Adanmışlık Ölçeğinin güvenirlik testi, homojenlik endeksi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin bütün olarak (KKDAÖ) iç tutarlılık ölçütü olan Cronbach's alpha katsayısı $\alpha = .84$ olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin ikiye bölünerek (Guttman Split-Half) hesaplanan güvenirlik katsayısı ise $.65$ 'tir. Ölçeğin birinci boyutunu oluşturan "Dinî Bilinç" boyutunun alphası $\alpha = .87$, ikinci boyutunu oluşturan "Aksiyon-Fedakârlık" boyutunun alphası $\alpha = .83$ 'tür. Ölçeğin üçüncü boyutunu oluşturan "Dinî Fanatizm" boyutunun alphası ise $\alpha = .65$ 'tir. Ölçeğin güvenirliği test tekrar test yöntemiyle de ölçülmüş, on beş gün arayla 40 kişilik bir popülasyona uygulanan ölçeğin birinci uygulama skorları ile ikinci uygulama skorları arasındaki korelasyon katsayısı $r = .76$ ($p < .01$) olarak ölçülmüştür.

Sonuç

Dinî inancını yaşamının temel amacı olarak konumlandıran dindarın onu yaşamak ve yaşatmak

için gösterdiği üst düzey gayret” olarak tanımlanan “dinî adanmışlık” kavramını ölçülebilir hale getirmek için gerçekleştirilen çalışmada kavramla ilgili bilinçli farkındalık, aksiyon alma, dünyasal çıkar gözetmezlik, azim, sabır, fedakârlık hatta şehitlik gibi olguların ön plana çıktığı görülmüştür. Ancak bireyin canını feda edebilecek kadar bir şeyi değerli kabul etmesi adanmışlıkla ilişkili olsa da adanmışlık daha çok yaşarken hedefe odaklanmayı ve görece bu odaklanmayı olabildiğince uzun zaman aralığına yaymayı gerektirmektedir. Yani adanmak için ölmek değil yaşamak gerekmektedir.

Dinî adanmışlık bir taraftan uzun zaman aralığına yayılan bilinçli farkındalık içerirken, diğer taraftan tutku derecesinde yoğun duygusal bir potansiyel içermekte ve bu iki durum arasında bir dengeye işaret etmektedir. Bu durumun doğal sonucu ise tam bir teslimiyet ve inanç-davranış bütünlüğüdür. Adanmış bireylerin sergiledikleri davranışların uç örnekleri “fedakârlık” olarak isimlendirilebilecek üst düzey davranışlardır. Duygunun inanca yeterince eşlik edememesi yani dengenin bilinç lehine bozulması “adanmışlık noksanlığı” olarak anlaşılabilirken, duygu lehine bozulması ise “dinî fanatizm” olarak nitelendirilebilir.

Dindarlığın daha çok motivasyonel boyutuyla ilişkili olan “adanmışlık” literatüre Allport tarafından kazandırılan “iç güdümlü dinî motivasyon” (G. W. Allport & Ross, 1967) ile yakın ilişki içindedir. Zira bu motivasyon türünde de dinî davranış ve uygulamalar başka bir dünyasal amaç gözetilmeden salt dinî amaçlarla icra edilmektedir. Ancak dindarlığın gelişim sürecine bakıldığı zaman (Meadow vd., 1984) dinî motivasyonların dışsaldan içsele doğru bir seyir takip ettiği ve çoğu kere karışık seyrettiği görülmekte, içsel motivasyonların baskın hale gelmesi oldukça uzun bir zaman alabilmekte hatta çoğu dindarda hiç gerçekleşmemektedir (Karaca, 2016). Bu yüzden dinî adanmışlık arada sırada içsel dinî motivasyon sergileyen dindarlardan çok, hayatının çoğu aşamasında bu tür bir motivasyon sergilemeyi gerektirmektedir. Hatta dinî adanmışlık iç güdümlü dinî motivasyonların başat bir konum elde etmesini, yani hayatın neredeyse tamamının Allah rızası için yaşanmasını ifade etmekle birlikte biraz daha ileri giderek ilahi amaçlara tutkulu bir bağlılığa işaret etmektedir.

Çalışmada “dinî adanmışlığı” ölçmek için geliştirilen ölçeğin psikometrik verileri yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir skorlar ortaya koymuştur. Dinî adanmışlığın ölçülmesine olanak sağlayacağı düşünülen ölçek toplam 17 madde ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekteki 3 faktör ‘dinî bilinç’, ‘aksiyon-fedakârlık’ ve ‘dinî fanatizm’ olarak adlandırılmıştır. Dinî fanatizm boyutu adanmışlığın negatif yönünü oluşturduğundan ölçekle yapılacak çalışmalarda toplam puan alınmaması daha doğru gibi görünmektedir. Bu yüzden ilk iki boyut toplanarak “olumlu dinî adanmışlık”, “dinî fanatizm” boyutu ise olumsuz dinî adanmışlık olarak isimlendirilebilir. Farklı bir örneklem üzerinde uygulanarak doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulan ölçekten elde edilen sonuçlar model uyum indekslerinin kabul edilebilir olduğunu göstermiştir. Kavramın ve ölçeğin yeni olduğu düşünüldüğünde çalışmanın bazı geliştirilebilir taraflarının bulunduğu kuşkusuzdur. Her ne kadar 600 civarında katılımcıyla gerçekleştirilen psikometrik çalışmalar yeterli düzeyde güvenilirlik ve geçerlik skorları üretmişse de alanda yapılacak yeni çalışmalarla birlikte ölçeğin daha güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracına dönüşmesi umulduğu gibi ileride ölçekle ilgili gerekli revizyonlar da yapılabilir. Bu bağlamda araştırmacının ölçek geliştirme çalışması olması nedeniyle örneklem temsiliyetinden ziyade ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik nitelikleri öncelendiğinden katılımcılar arasında cinsiyet dağılımında erkek katılımcıların kadın katılımcılara nispetle daha yüksek oranlara sahip olduğu görülmekte olup gelecekte yapılacak araştırmalarda geliştirilen bu ölçeğin, daha dengeli cinsiyet dağılımına sahip örneklemlemlerle yeniden test edilmesi önerilmektedir. Ayrıca geliştirilen ölçeğin dinî adanmışlık konusuna duyulacak ilgiyi arttıracığı ve bu ilgilin kavramsal zenginleşmeyle birlikte yeni ölçek çalışmalarını da beraberinde getireceği beklenmektedir.

Hakem: Dış, Bağımsız.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma özgündür.

2. Yazar Katkıları:

Fikir: FK&EHK; **Kavramsallaştırma:** FK&EHK; **Literatür Taraması:** FK&EHK; **Veri Toplama:** FK&EHK; **Veri İşleme:** FK&EHK; **Analiz:** FK&EHK; **Yazma - orijinal taslak:** FK&EHK; **Yazma - inceleme ve düzenleme:** FK&EHK.

3. Etik Kurul İzni:

Bu çalışma için etik kurul izni, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 28.08.2024 tarihli ve 2024/305 numaralı kararı ile alınmıştır.

4. Finansman/Destek:

Bu çalışma, herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

5. Çıkar Çatışması:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

6. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları:

KAYNAKÇA

Allport, G. (2016). *Birey ve dini* (B. Sambur, Çev.). Elis Yayınları.

Allport, G. W., & Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-443. <https://doi.org/10.1037/h0021212>

Bailey, C., Madden, A., Alfes, K., & Fletcher, L. (2017). The meaning, antecedents and outcomes of employee engagement: A narrative synthesis. *International Journal of Management Reviews*, 19(1), 31-53. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12077>

Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik eğitim ve psikoloji sözlüğü*. Anı Yayıncılık.

Bakker, A. B., Schaufeli, W. B., Leiter, M. P., & Taris, T. W. (2008). Work engagement: An emerging concept in occupational health psychology. *Work & Stress*, 22(3), 187-200. <https://doi.org/10.1080/02678370802393649>

Bardakoğlu, A. (2019). *İslam'ı doğru anlıyor muyuz?* KURAMER Yayınları.

Başcı, V. (2010). Bağnazlık kavramı üzerine. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 163-170.

Bélanger, J. J., Schumpe, B. M., Menon, B., Ng, J., Nociti, N., Zeigler-Hill, V., & Shackelford, T. K. (2018). Self-sacrifice for a cause: A review and an integrative model. *V. Zeigler-Hill & TK Shackelford, The sage handbook of personality and individual differences*, 465-485.

- Bozkurt, V. (2013). *Değişen dünyada sosyoloji*. Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1992). Alternative ways of assessing model fit. *Sociological Methods & Research*, 21(2), 230-258. <https://doi.org/10.1177/0049124192021002005>
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö., & Şekercioğlu, G. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (C. 2). Pegem Akademi.
- Byrnes, J. P. (2008). Piaget's cognitive-developmental theory. *Encyclopedia of infant and early childhood development*, 87, 543-552.
- Carlucci, L., Geertz, A. W., Picconi, L., & Balsamo, M. (2021). Religious fundamentalism between traits and values. *The Open Psychology Journal*, 14(1), 24-32.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü* (3. Baskı). Paradigma Yayınları.
- Colman, A. M. (2008). *A dictionary of psychology* (3. Baskı). Oxford University Press.
- Di Marzio, R. (2025). *Fanaticism: Psychosociological roots and social consequences*. EMUNA.
- Dugas, M., Bélanger, J. J., Moyano, M., Schumpe, B. M., Kruglanski, A. W., Gelfand, M. J., Touchton-Leonard, K., & Nociti, N. (2016). The quest for significance motivates self-sacrifice. *Motivation Science*, 2(1), 15-32. <https://doi.org/10.1037/mot0000030>
- Erkorkmaz, Ü., Etikan, İ., Demir, O., Özdamar, K., & Sanisoğlu, S. Y. (2013). Doğrulamalı faktör analizi ve uyum indeksleri. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 33(1), 210-223.
- Festinger, L. (1962). Cognitive dissonance. *Scientific American*, 207(4), 93-106.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddin Muhammed. (2005). *el-Kamûsu'l-muhîd (thk. Muhammed naîm el-araksûsî)*. Müessesetü'r-Risâle.
- Fowler, J. W. (1995). *Stages of faith*. HarperCollins.
- Fragar, R. (1999). *Heart, self, and soul: The Sufi psychology of growth, balance, and harmony*. Quest Books.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (2005). *İhyâü ulûmi'd-dîn*. Dârü İbn Hazm.
- Glock, C. Y., & Stark, R. (1965). *Religion and society in tension*. Rand McNally. <https://ixtheo.de/Record/1322157898>
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Hill, P. C., & Williamson, W. P. (2005). *The psychology of religious fundamentalism*. Guilford Press.
- Holm, N. G. (2018). *Din psikolojisine giriş* (A. Bahadır, Çev.; 3. Baskı). İnsan yayınları.
- James, W. (2017). *Dinsel deneyimin çeşitleri* (İ. H. Yılmaz, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Jung, C. G. (1933). *Modern man in search of a soul*. : K. Paul, Trench, Trubner & Co.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724. <https://doi.org/10.2307/256287>
- Kalın, M. F. (2017). İncanın gelişimi ve dinî bilinç üzerine Rudolf Otto'nun düşünceleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 481-495.
- Karaca, F. (2007). *Dini Gelişim Teorileri*. Dem Yayınları.
- Karaca, F. (2016). *Dinî gelişim psikolojisi*. Eser Ofset Matbaacılık.
- Karaca, F. (2017). *Din psikolojisi* (3. Baskı). Eser Ofset Matbaacılık.
- Karaca, F., & Hacıkeleşoğlu, H. (2020). Allah tahayyülleri ölçeği. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 54, 67-83.
- Karacoşkun, M. D. (2004). Dini inanç-dini davranış ilişkisine sosyo-psikolojik yaklaşımlar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(3), 23-36.
- Kayıklık, H. (2019). *Din psikolojisi*. Karahan Kitabevi.
- Koç, E. (2010). Gabriel Marcel'e göre fanatizm. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi*

- Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010(22), 127-138.
- Kongar, E. (2002). *Küresel terör ve Türkiye*. Remzi Kitabevi.
- Landweer, H. (2022). Affective Dynamics in Fanaticism: Positive Emotions, Indignation, Contempt, and Hatred. İçinde *The Philosophy of Fanaticism* (ss. 130-156). Routledge.
- Leonhardt, N. D., Fahmi, S., Stellar, J. E., & Impett, E. A. (2023). Turning toward or away from God: COVID-19 and changes in religious devotion. *PLoS One*, 18(3), 1-23.
- Maraz, H. (2018). Fanatizm olgusu ve dinî kült yapılarında eleştirisizliğin eleştirisi. *Kader*, 16(2), 404-432.
- Matsumoto, D. (Ed.). (2009). *The Cambridge dictionary of psychology* (ss. xviii, 587). Cambridge University Press.
- Meadow, M. J., & Kahoe, R. D. (1984). *Psychology of religion: Religion in individual lives*. Harper & Row.
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (2001). Organizational commitment. *Personnel psychology and human resource management: A reader for students and practitioners*, 289, 342.
- Monroe, K. R. (1994). A fat lady in a corset: Altruism and social theory. *American journal of political science*, 861-893.
- Mowday, R. T., Steers, R. M., & Porter, L. W. (1979). The measurement of organizational commitment. *Journal of vocational behavior*, 14(2), 224-247.
- Mustafa, İ., Ez-Zeyât, A. H., & En-Neccâr, M. A. (2004). *El-Mu'cemu'l-vasît* (4. Baskı, Vols. 1-2). Mektebetü's-Şurûki'd-Düveliyye.
- Overvold, M. C. (1980). Self-interest and the concept of self-sacrifice. *Canadian Journal of Philosophy*, 10(1), 105-118.
- Öner, N. (1995). *Felsefe Yolunda Düşünceler*. MEB Yayınları.
- Özdamar, K. (2017). *Ölçek ve test geliştirme yapısal eşitlik modellemesi*. Nisan Kitabevi.
- Paloutzian, R. F., & Park, C. L. (2014). *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. Guilford Publications.
- Payot, J. (2020). *İrade Terbiyesi* (H. Alp, Çev.). Ediz Yayınevi.
- Pazarlı, O. (1982). *Din psikolojisi* (3. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Peker, H. (2011). *Din psikolojisi* (7. Baskı). Çamlıca Yayınları.
- Poyraz, H. (1999). Ahlaki Özgürleşmenin Önündeki Bir Engel Olarak Fanatizim. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40(2-3), 177-188.
- qizi Abdullaeva, D. Z. (2020). Analysis of socio-psychological aspects of the phenomenon of religious fanaticism. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 8(9).
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. (1981). *Mefâtîhu'l-ğayb* (Vols. 1-32). Dâru'l-Fikr.
- Roberts, D. R., & Davenport, T. O. (2002). Job engagement: Why it's important and how to improve it. *Employment Relations Today*, 29(3), 21. <https://doi.org/10.1002/ert.10048>
- Salmons, D. B. (1995). Toward a fuller understanding of religious exercise: Recognizing the identity-generative and expressive nature of religious devotion. *The University of Chicago Law Review*, 62(3), 1243-1274.
- Saroglou, V., Clobert, M., Cohen, A. B., Johnson, K. A., Ladd, K. L., Brandt, P.-Y., Murken, S., Muñoz-García, A., Adamovova, L., & Blogowska, J. (2022). Fundamentalism as dogmatic belief, moral rigorism, and strong groupness across cultures: Dimensionality, underlying components, and related interreligious prejudice. *Psychology of Religion and Spirituality*, 14(4), 558-571.
- Schaufeli, W. B., Enzmann, D., Janssen, P., & Rozeman, A. (1998). Dimensionality and validity of the Burnout Measure. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 71(4), 331-351.

- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of psychological research online*, 8(2), 23-74.
- Spiegel, J. S. (2013). Open-mindedness and religious devotion. *Sophia*, 52(1), 143-158. <https://doi.org/10.1007/s11841-012-0305-5>
- Stack, T. (2014). A higher ground: The secular knowledge of objects of religious devotion. İçinde *Religion and the Secular* (ss. 59-82). Routledge.
- Sümer, N. (2000). Yapısal Eşitlik Modelleri: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*.
- Szanto, T. (2022). Sacralizing hostility: Fanaticism as a group-based affective mechanism. İçinde *The Philosophy of Fanaticism* (ss. 184-212). Routledge.
- Taplamacıoğlu, M. (1963). *Din sosyolojisi*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tietjen, R. R. (2023). Fear, fanaticism, and fragile identities. *The Journal of Ethics*, 27(2), 211-230. <https://doi.org/10.1007/s10892-023-09418-9>
- Timuçin, A. (2004). *Felsefe sözlüğü* (5. Baskı). Bulut Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük* (11. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ulu, M. (2019). *Önyargı ve din*. Çamlıca Yayınları.
- VandenBos, G. R. (2007). *APA dictionary of psychology*. American Psychological Association.
- Vergote, A. (1997). *Religion, belief and unbelief: A psychological study* (C. 5). Leuven University Press.
- Yapıcı, A. (2002). Dini yaşayışın farklı görüntüleri ve dogmatik dindarlık. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 2(2), 75.
- Yapıcı, A. (2004). *Din Kimlik ve Ön Yargı (Biz ve Onlar)*. Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A., & Albayrak, K. (2002). Ötekini algılama bağlamında dini gruplar arası ilişkiler. *Dini Araştırmalar*, 5(14).
- Yılmaz, V., Çelik, H. E., & Yağız, C. (2009). Çevresel duyarlılık ve çevresel davranışın ekolojik ürün satın alma davranışına etkilerinin yapısal eşitlik modeliyle araştırılması. 9(2), 1-14.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî. (2009). *El-Keşşâf*. Dâru'l-Mâ'rife.

Badge:

Issue : 54

Year: 2025

Page: 75-77

 Faruk KARACA^{a*}
 Enes Hamza KIRICI^b

^a Prof., Recep Tayyip Erdoğan
University,
faruk.karaca@erdogan.edu.tr

^b PhD. Student, Recep Tayyip Erdoğan
University, eneskirici@hotmail.com

* Corresponding Author

Received: 5.07.2025

Accepted: 7.21.2025

Published: 10.31.2025

Citation:

Faruk KARACA & Enes Hamza KIRICI
(2025). Dinî Adanmışlık Ölçeği:
Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.
bilimname, 54, 75-77.
<https://doi.org/10.28949/bilimname.1693376>

Religious Devotion Scale: Validity and Reliability Study

Extended Abstract

Devotion is the display of all kinds of self-sacrifice for the sake of a belief or ideal to which he/she attributes sacredness. A devoted individual concentrates his/her cognitive, emotional and physical energy on the goal of life. In devotion, there is an intense emotional commitment to a purpose beyond personal interests. Mental and psychic resources gather around this voluntary purpose and shape actions.

In the modern psychology literature, the concept of devotion is the subject of research in the fields of psychotherapy, educational psychology, developmental psychology, industrial and organizational psychology. In these fields, devotion, which is examined with titles such as job devotion, organizational devotion, career devotion, examines the devotion of employees to their jobs and organizations by taking the level of realization of their role performance in their jobs as a basic criterion.

Religious devotion is the religious individual's use of his/her spiritual and physical energy for the sake of living and perpetuating his/her religious belief that he/she considers sacred. Religious consciousness, which gains vitality as a result of the religious individual consciously turning towards religion and acting with the awareness of the responsibilities that religion imposes on him, begins to organize the life of the religious. Living with the consciousness of being under the supervision of the Holy at all times, the religious individual experiences deep religious experiences and intense feelings about the Holy. Supported by these experiences, the religiously devoted individual acts with the sole purpose of gaining the consent of the Divine. His intentions and motivation are not shaped by any expectation of personal or worldly gain.

It can be said that religious devotion has characteristic qualities in different aspects. The human being elevates an ideal, which he adopts as the purpose of life, to the central position of the meaning organization in his cognitive system. The ideal meaning, to which intense emotional attachment is developed by accepting it as the focal point of life, differs from other meanings attributed to life in that it can produce acts of heroism and sacrifice at a high level; it can

Screened by

 iThenticate®
for Authors & Researchers

Except where otherwise noted, content
in this article is licensed under a
Creative Commons 4.0 International
license. Icons by Font Awesome.

make personal interests postponable or deferrable for the realization of the ideal; and it can support psychological resilience by raising the threshold of patience and perseverance in the face of adversities. In addition to being a phenomenon that can be evaluated at the individual level, religious devotion also has a social psychological and sociological reality with its prosocial behaviors such as altruism, volunteerism and benevolence reflected in the outside world. However, it can be said that devotion, in addition to its positive outcomes, has the potential to produce discrimination and violent acts against the followers of opposing views, ideas and ideologies, especially when it approaches radical tendencies - with the help of the guise of holiness. Moreover, since devotion involves the adoption and ownership of an idea, thought, method or ideology, the possibility of being influenced by prejudices and stereotypes while evaluating individuals, groups, events, phenomena, etc. can be considered to increase.

In the process of developing the Karaca-Kırıcı Religious Devotion Scale (KKDAÖ), the problem was defined, and a question pool of 30 items was created. The opinions of 8 experts in the field of psychology of religion were obtained for this item pool. In addition, necessary arrangements were made by taking the opinions of 2 Turkish language experts in order to comply with grammar rules and comprehensibility. In the next step, a pilot study was conducted with 30 people and the items with difficulties in comprehension were revised. Questions about demographic variables were added to the 30-item 5-point Likert-type scale form and the application was started for exploratory factor analysis. Taking the subjective perception of religiosity and minimum age of religious maturity as criteria, the scale was applied to 250 people aged 40 and over who described themselves as "religious" and "very religious" by using the selective sampling technique. The data obtained in the application were analyzed using the relevant modules of the SPSS for WINDOWS 22 statistical package program. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) coefficient analysis was applied to determine the suitability of the data matrix for factor analysis and the suitability of this factor structure for factor extraction, and Barlett Sphericity Test was applied to determine the relationship between variables. After determining that the data was suitable for factor analysis, as a result of the factor analysis performed using Varimax rotation, 3 main factors with eigenvalues greater than 1 were found in the Religious Devotion Scale. The first factor explaining 37,017% of the variance was named "Religious Consciousness", the second factor explaining 12% was named "Action-Sacrifice" and the third factor explaining 6,78% was named "Religious Fanaticism". Thus, the scale consisted of three factors explaining 56.73% of the total variance and a total of seventeen items.

After the exploratory factor analysis, the model of the 3-dimensional structure of the scale was tested with confirmatory factor analysis. For the confirmatory factor analysis, a new application was made with a population of 350 people aged 40 years and over who characterized themselves as "religious" and "very religious". The fit indices obtained as a result of confirmatory factor analysis were examined and it was seen that the Chi-square value ($\chi^2 = 549.66$, $df = 119$, χ^2 / df ratio=4.61) was significant at an acceptable level. It was found that the fit index values were within the limits of acceptability, and the proposed model showed a reasonable fit. In terms of the internal consistency of the scale, total-item correlations were calculated, and it was seen that all items differed positively ($p < .01$). The reliability test of the scale was carried out using the homogeneity index, and the Cronbach's alpha coefficient of the CCRBS was calculated as $\alpha = .84$. When the psychometric data produced about the scale were evaluated holistically, it was concluded that this scale developed to measure "religious devotion" is a sufficiently valid and reliable measurement tool.

Keywords: Psychology of Religion, Devotion, Religious Consciousness, Action, Sacrifice.

Peer-review: External, Independent.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work is original.

2. Author Contributions:

Concept: FK&EHK; **Conceptualization:** FK&EHK; **Literature Search:** FK&EHK; **Data Collection:** FK&EHK; **Data Processing:** FK&EHK; **Analysis:** FK&EHK; **Writing – original draft:** FK&EHK; **Writing – review & editing:** FK&EHK.

3. Ethics approval:

Ethics Committee Approval for this study was obtained with the decision of Recep Tayyip Erdoğan University Social and Human Sciences Ethics Committee dated 08.28.2024 and numbered 2024/305.

4. Funding/Support:

This work has not received any funding or support.

5. Competing Interests:

The authors declare no competing interests.

6. Sustainable Development Goals:

